

Новий доробок на ниві ніжинознавчих студій

Рец. на: Зозуля С.Ю. Ніжин модерної доби: студії з історіографії, пам'яткознавства, персоналістики: [Монографія] / С.Ю. Зозуля; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Північно-східне регіональне відділення. – К.: Видавець Олег Філюк, 2014. – 344 с.; іл.

Уже багато років у вітчизняній історіографії розвивається така перспективна галузь досліджень, як історична регіоналістика. Вивчення історії окремого регіону, міста чи навіть села створює дивовижний пізнавальний кристал, що доповнює строкату мозаїку наших уявлень про минуле. Звичайно, міста, що мають тривалу й багату на події історію, в першу чергу потребують такого детального вивчення. Серед таких визначних міст України важливе місце посідає і Ніжин, котрий став нещодавно головним об'єктом наукової монографії відомого пам'яткознавця та краєзнавця Сергія Юрійовича Зозулі.

Останній відзначився вже цілою низкою різноманітних публікацій, присвячених історії Ніжина, його пам'яткам і визначним персоналіям. В його творчому активі вже понад сотня публікацій різного плану, а також участь у кількох колективних монографіях. С.Ю. Зозуля постійний організатор і активний учасник міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференцій та інших наукових заходів у т.ч. з ніжинознавчої тематики.

Однак, зазначена вище праця стала першим, так би мовити, «сольним» проектом науковця. Хоча кропітка робота з його реалізації велася дослідником вже впродовж півтора десятиліття й проводилася в архівах, книгосховищах і студіях безпосередньо на місці. Великою підмогою у здійсненні цього задуму для С.Ю. Зозулі стало те, що сам він є корінним ніжинцем, має давнє місцеве коріння, добре знає топографію рідного міста та його історичні традиції й особливості.

Не можна не погодитися зі словами чернігівського історика А.М. Острянка, відомого дослідника Ніжинської вищої школи, сказані ним у передмові

до цієї монографії: «Книга С.Ю. Зозулі – це спроба відкрити широкому загалу місто Ніжин як яскраву сторінку історії України з його історичними здобутками, пам'ятками, людьми-творцями його історії та літописцями його мившини» (с. 5).

Структурно монографія складається з трьох тематичних розділів: 1) «Історіографічний процес 1920-х – початку 1930-х років на теренах Ніжина»; 2) «Пам'яткоємне середовище Ніжина»; 3) «Ніжинські персоналії».

Перший розділ цієї праці присвячено одному з найяскравіших періодів у житті Ніжинської вищої школи, пов'язаному з періодом «розстріляного відродження» в українській культурі та науці. Автор докладно висвітлює процес відходу в цей час (добровільного – в силу віку та життєвих обставин чи при-

мусового – під тиском нової влади) від наукового життя кваліфікованих дореволюційних кадрів Ніжинського інституту, таких відомих істориків, як В.Г. Ляскоронський, М.М. Бережков, В.І. Резанов, І.Г. Турцевич. Натомість на зміну науковцям старшого покоління приходять представники нової генерації: М.Н. Петровський, М.Ф. Даденков, Є.А. Рихлік, К.Т. Штеппа, А.Г. Єршов, П.В. Одарченко й інші. Втім, доля цієї ніжинської плеяди, як і доля багатьох представників української інтелігенції в умовах сталінського тоталітарного терору, у більшості випадків виявилася доволі сумною. Проте тема репресій 1920–1930-х років у автора згадується побіжно. В контексті згаданих історіографічних студій аспект «великого розгрому» української історичної науки й фактично фізичного знищення яскравих представників Ніжинської вищої школи було б корисно розкрити більш ґрунтовно.

У другому розділі монографії, присвяченому вивченню історико-культурної спадщини Ніжина, розкривається чудове знання автором історичної топографії, місцевої топоніміки й бездоганне володіння фактографічним матеріалом. С.Ю. Зозуля показав себе майстерним знавцем архітектури старовинного Ніжина й фактично став одним з піонерів історичної некрополістики міста, створивши студії про поховання на території Ніжинського Благовіщенського монастиря, Троїцького, Греського та Католицького (Польського) кладовищ. Окреме дослідження автор присвятив географії поховань представників родини Д.П. Де ля Фліза. Доля цієї особистості просто унікальна: офіцер наполеонівської армії, потрапивши в полон, осів в Україні, одружився з представницею славетного українського старшинського роду Маркевичів і відзначився низкою етнографічних студій з життя українців.

Прикметно й те, що С.Ю. Зозуля не обмежився лише історичними розвідками, але й підняв актуальну проблему руйнування культурної спадщини Ніжина, підкресливши потребу її захисту та збереження. Саме другий розділ став найбільш об'ємним і змістовним у всій монографії.

Останній, третій розділ автор присвятив ніжинським персоналіям. Його героями стали переважно ті люди, яких нині зазвичай прийнято іменувати «постатями другого плану». Серед цих діячів згадаємо родини Розенбаумів і Кушакевичів, а також відомих (і маловідомих) науковців М.Н. Петровського, В.А. Фесенка, Я.М. Колубовського, Г.А. Максимовича, І.Г. Турцевича, К.Т. Штеппу. До важливого внеску С.Ю. Зозулі слід віднести також введення до наукового обігу листування К.Т. Штеппи з І.Г. Турцевичем у 1930-х роках, знайдене автором в ході пошукових студій у Державному архіві Чернігівської області. Ці документи, доповнені докладними

коментарями дослідника, унаочнюють картини розвитку/«розгрому» української історичної науки того часу. Варто також зазначити, що автором було опубліковано також, знайдені ним у Центральному державному історичному архіві України в Києві кілька листів М.Н. Петровського до О.С. Грушевського за період 1926–1928 років.

Окремим і незначним за обсягом, але суттєвим за змістом структурним елементом даної монографії став складений С. Ю. Зозулею перелік нерухомих пам'яток культурної спадщини Ніжина, вміщений у додатку. До цього переліку увійшли 5 типів пам'яток: 1) пам'ятки археології; 2) пам'ятки містобудування; 3) пам'ятки архітектури; 4) пам'ятки історії; 5) пам'ятки монументального мистецтва. Кожен з цих типів пам'яток автором було поділено на чотири групи: а) національного значення; б) місцевого значення; в) втрачені; г) шойновиявлені. Також щодо кожної з пам'яток С.Ю. Зозулею було вказано адресу її місцезрештування, а також назву документу, яким визначено її статус пам'ятки.

Справжньою родзинкою монографії С.Ю. Зозулі став багатий ілюстративний матеріал, створений власноруч автором і органічно вмонтований у канву своєї роботи. Це портрети основних постатей книги, фотографії пам'яток і місцевого ландшафту, картографічний матеріал тощо. Багато цих зображувальних документів були опубліковані вперше.

Отже, з-під пера С.Ю. Зозулі вийшов важливий і потрібний інтелектуальний продукт, який стане у нагоді не лише місцевим краєзнавцям-ніжинцям, але й суттєво заповнить прогалини у вітчизняному пам'яткознавстві, персоналістиці й студіях з української історіографії 1920–1930-х років. Хотілося б побажати автору творчої наснаги і натхнення для продовження своєї титанічної праці на благо рідного міста й усієї України.